

Riksdagens svenska

På riksdagens svenska byrå dikterar många sina översättningar på band. Nu ska man snart testa ett röstigenkänningsprogram för att ytterligare underlätta i arbetet. **Anne-Marie Mattsson** är byråchef vid riksdagens svenska byrå och berättar hur arbetet går till och vad som egentligen krävs av en översättare på riksdagen.

Riksdagens talman klubbar årligen av ungefär 200 nya lagar och lagändringar. Många klubbslag påverkar dig och mig direkt, exempelvis den årliga justeringen av skatteskalorna eller nya regler för sophantering. En stor del av lagstiftningen intresserar i praktiken endast så kallade experter. Samma krav på exakthet och läsbarhet måste ändå ställas på alla lagtexter och det här gör arbetet med lagspråk till en daglig utmaning för alla som i olika faser av lagberedningen arbetar med att paketera svårfattliga fenomen och juridiska resonemang i sakliga och gärna kortfattade paragrafer.

Innan ett lagförslag når riksdagens plenum och talmansklubban har många aktörer bearbetat det på de bägge inhemska språken. Lagförslagen bereds i ministerierna och översättningen till svenska sker i huvudsak i ministerierna eller, i de flesta fall, vid statsrådets translatorsbyrå. Men ”med riksdagens makt” kompletteras och omformuleras många paragrafer innan de godkänns. Det är riks-

dagens svenska byrå som producerar den slutliga svenskspråkiga versionen av lagarna.

Vad gör svenska byrån?

Svenska byrån har ändå ett mångsidigare uppdrag än att bara formulera paragrafer. I samband med en inventering i våras räknade vi med ungefär 80 olika typer av uppdrag. De omfattar förutom lagparagrafer med motiveringar exempelvis webbtexter, talmantal, årsredovisningar och handböcker, platsannonser, ledamotspresentationer och mycket annat. Vi översätter också till finska. Då rör det sig om ledamöters frågor och motioner eller anföranden i plenum och utomstående sakkunnigas skriftliga yttranden till utskotten. Svenska byrån sköter också tolkningen i plenum och efter behov i utskotten. Riksdagen är en tvåspråkig institution och i våras formulerades målet för verksamheten vid riksdagens kansli så att den ska vara en ”spets-

myndighet". Om målbilden ska bli något annat än en tom fras ställer den givetvis stora krav också på tvåspråkigheten. Någon klar tvåspråkighetsstrategi finns ännu inte och i väntan på en sådan är det i hög grad svenska byrån och riksdagsinformationen som i praktiken svarar för hur tvåspråkigheten utformas.

Människorna bakom texterna

Ett mångsidigt uppdrag kräver en mångsidig stab. Grovt taget kan medarbetarna indelas i översättare, tolkar, sekreterare och jurister, utan inbördes prioriteringsordning. Lagarbete och kollektivt ansvar för alla delar av uppdragen är livsviktigt i vår oförutsägbara arbetsmiljö, som inte alltid medger långsiktig planering av hur vi ska hinna slutföra uppdragen med hedern i behåll.

Översättarna har tvingats bli du med den senaste kontorstekniken, sekreterarna får översättningsuppgifter, juristerna fuskar som terminologer och tolkarna översätter allt vad tygen håller. Av uppgifterna är kanske ändå tolkningen den mest specifika – absolut ingen ur de övriga grupperna är villig att ta plats i plenisalen och inför regering, ledamöter och TV-kameror leverera tolkningar av inlägg om precis vad som helst, under riksdagens timplånga direktsända frågestund!

Under de senaste tio åren har riksdagens personal ökat kraftigt, bl.a. som en följd av vissa omorganiseringar inom staten, och uppgår nu till nästan 500 personer. Läger man till de 200 riksdagsledamöterna och deras nästan lika många assistenter talar vi om en stor arbetsplats med alla för- och nackdelar. Svenska byrån har 15 anställda: sex översättare, tre tolkar, fyra sekreterare, en jurist med titeln riksdagssekreterare och en jurist som chef. Alla översättare och tolkar har högskoleutbildning bakom sig – sju med språklig inriktning och två med fokus på statskunskap. De senaste rekryteringarna har skett bland personer med modern översättar-/tolkutbildning. Också sekreterarna har en hög utbildningsnivå – från handelsutbildning till högskoleexamen.

Åldersfördelningen på byrån är rätt jämn, från 26 till 60 år, vilket ökar mångsidigheten och breddar vår gemensamma världsbild. Det här är viktigt för att säkerställa en också språkligt tidsenlig syn på omvärlden. Könstilldelningen är 12 kvinnor och 3 män.

Bredd framför djup

Byråns mest krävande uppgift är att översätta de 16 riksdagsutskottens utlåtanden och betänkanden med vidhängande paragrafter. Antalet sidor varierar årligen beroende på i vilken fas av den fyraåriga valperioden vi befinner oss. I snitt producerar byrån närmare 9 000 sidor per år. Eftersom utskotten uppvisar en anmärkningsvärt stegrad aktivitet mot slutet av höst- respektive vårsessionerna kan antalet sidor per översättare och dag lätt ligga på 15–20 under de mest bråda tiderna. Som mest har vi varit uppe i 30 sidor per översättare och dag – vilket gav tolk- och översättarförbundet anledning att reagera med ett kritiskt brev till riksdagens ledning. I riksdagens arbetsordning sägs förvisso att "utskottens betänkanden och utlåtanden ska vara kortfattade", men ibland känns det som om denna passus i lagstiftningen endast är känd av riksdagens svenska byrå. Den stora arbetsbördan leder till att ingen kan specialisera sig på något bestämt område utan alla måste behärska allt. Det hör till vanligheterna att ägna förmiddagen åt att grubbla över formuleringarna i en bilskatteparagraf för att på eftermiddagen ge sig i kast med lagstiftning om att sätta i kraft EU-bestämmelser om djurskydd. Känslan av att inte alltid hitta den rätta termen eftersom man inte kan den per automatik och inte heller har tid att ta reda på den gör sig därför ibland starkt påmind.

Terminolog och rikstermbank efterlyses!

Vårt viktigaste arbetsredskap är gällande lag, helst i elektronisk form. Finlex, Sveriges lag och t.ex. den europeiska termbanken IATE är i flitig användning. Vi har också en egen elektronisk termbank som alla medarbetare kan komplettera enligt förmåga, tid och intresse. Vi samarbetar med statsrådets translatorsbyrå i termbanksfrågor men saknar en gemensam databas. Det här upplevs av alla parter som en stor brist och vi hoppas att den utredning som gjordes 2007 inom ramen för projektet Valtion kielipalvelut ska bli verklighet så snart som möjligt. Arbetsgruppen rekommenderade större satsningar på renodlade terminologtjänster och ny översättningsteknologi. Detta skulle i förlängningen ge bättre författningsöversättningar, eliminera dubbelt arbete och kanske motverka termförvirring.

När det gäller författningstexter arbetar riksdagen i allmänhet med material som till största del redan tagits fram på annat håll. Det här gäller både finskan och svenskan. Riksdagsledamöterna och utskottsråden, alltså de tjänstemän som formulerar utskottens ändringar i regeringens lagförslag, utgår från texter som har utarbetats i ministerierna. De svenska lagöversättningarna har i beredningsskedet gjorts av översättare utanför riksdagen. I allmänhet skapar detta inga problem men om riksdagen gör radikala eller genomgående ändringar i regeringens lagförslag kan det bli komplicerat att "lappa ihop" den ursprungliga texten. Det kan exempelvis röra sig om att i sista minuten ta in helt nya begrepp eller implementera EU-lagstiftning. Att förhindra termkrockar mellan gammal inhemsk lagstiftning, nya EU-direktiv och lagstiftningen i Sverige kräver ibland stora ansträngningar. Många sådana tidsödande termsökningsprocesser kunde undvikas med kvalitetssäkrat och fortgående termarbete av den typ som Terminologicentrum TNC i Sverige gör.

"Ska jag skriva eller mumla?"

När vi har riktigt bråttom i jul- och vårruschen och minuterna för varje jobb är hårt ransonerade kan jag få frågan "ska jag skriva eller mumla" från en översättare. "Mumla gärna – det går snabbare" blir då svaret ofta. Mumla är i detta sammanhang internslang för en arbetsmetod vi är rätt ensamma om i dagens läge, nämligen att diktera översättningar. Jämfört med alternativet – att översättaren själv skriver ut sin översättning på dator – är diktering enligt många medarbetares uppfattning en oöverträffad metod för att åstadkomma snabba översättningar med flyt. Också de ergonomiska fördelarna är betydande. Diktering som metod var allenarådande på svenska byrån under decennier och alla översättare behärskade tekniken till fullo. Men under datorns tidevarv har också regelrätt nedknackning av den egna översättningen kommit in i bilden. Översättarna väljer själva sin metod beroende på förmåga, texttyp, disponibel tid och tillgängliga sekreterarresurser. Sekreterarna svarar för att den dikterade texten skrivs ut i textbehandlingsprogrammet Frame, ett Adobe Acrobat-program som riksdagen använder för att producera tryckfärdiga texter. När resurserna är knappa är det en stor fördel att kunna utnyttja dem till max på ett

mångsidigt sätt. Tidvis fungerar hela byrån som ett enda långt och effektivt löpande band där ingen text ligger obearbetad och ingen medarbetare hinner rulla tummarna. Om textbehandlingsprogrammet inte finns i sikte på direkten blir översättaren tvungen att skriva själv för att texten ska bli färdig till utsatt plenum.

Dikterandets konst är svår men den går att utveckla. Hösten 2008 kommer vi att ta ett teknologiskt kliv och testa ett röstigenkänningsprogram. Det är tänkt att det ska fungera som ett mellanting mellan diktering och skrivning. Översättaren kommer att diktera samtidigt som den dikterade texten uppenbarar sig direkt på datorskärmen. Redigeringsmöjligheterna förbättras och renskrivningsfasen faller bort. Men det är ännu obevisat om programmet är tillräckligt snabbt för att vara ett gångbart alternativ.

Snabbt eller rätt?

Att beskriva översättningsprocessen som ett välsmort löpande band låter givetvis omänskligt och teknokratiskt. Beskrivningen stämmer inte heller helt överens med sanningen. Men faktum kvarstår att den politiska situationen på riksdagen ofta är sådan att översättningen borde ha varit "färdig i går". Enligt riksdagens arbetsordning är utskottens arbetsspråk finska. Utskottsarbetet är, till skillnad från plenum, inte öppet för allmänheten men när ett utskott blir klart med sitt ställningstagande i en lagstiftningsfråga, eller t.ex. i en het utrikes- och säkerhetspolitisk angelägenhet, är ställningstagandet genast offentligt och tillgängligt för media och alla intresserade. Det anses otänkbart att i den situationen invänta en genomarbetad översättning till svenska av utskottsdokumentet. Därför offentliggörs dokumenten först bara på finska. I detta avseende får den svenskspråkiga befolkningen inte samma service som den finskspråkiga.

De politiska beslutsfattarna vill efter avslutad utskottsbehandling så snart som möjligt ta upp saken till avgörande behandling i riksdagens plenum, gärna redan följande dag. I plenum måste det finnas en översättning, vilket i praktiken ofta ger byrån en orimligt kort tid för uppdraget. I praktiken tvingas vi därför ofta välja mellan kvalitet och kvantitet: mellan långsamt och bra eller snabbt och i värsta fall bristfälligt. I själva verket är våra händer bundna och på kort sikt brukar "snabbt" avgå med segern.

Texterna putsas

Så långt tidsramen medger granskas alla paragraf-texter av en jurist innan de levereras till plenum för slutlig behandling av den församlade riksdagen. Motiveringarna hinner långt ifrån alltid granskas före plenum. Men efter plenum genomgår alla texter såväl granskning som korrekturläsning. Det här gäller också originaltexterna på finska.

Alla översättare och tolkar har möjlighet att delta i granskningen, som upplevs som ett fungerande sätt att hålla yrkesskickligheten på en hög nivå.

Samarbetet med utskotten

Lagarna stiftas och publiceras på finska och svenska. Den här formuleringen i grundlagens 79 § betyder bland annat att den svenskspråkiga lagtexten har samma giltighet som den finskspråkiga. Texterna ska i alla avseenden motsvara varandra och ingen ska orsakas rättsförluster eller få orättmätiga fördelar på grund av översättningsfel. Medborgarna ska kunna förlita sig på riktigheten i såväl en finsk som en svensk paragraf utan skyldighet att jämföra dem med varandra.

Allt detta gör utformningen av de svenska lagtexterna till en viktig del av lagberedningen. Av översättarna krävs en bred syn på samhällets funktioner och gedigna kunskaper om vårt rättssystem. Det går inte att åstadkomma kongeniala översättningar utan nära samarbete med den finskspråkiga parten. Samarbete över språkgränsen är i själva verket en fundamental förutsättning för ett gott och begripligt svenskt lagspråk.

Det är förhållandevis okomplicerat för riksdagens svenska byrå att ha fungerande kontakter och samarbete med de sexton utskotten. Substansfrågor kan diskuteras, missar påpekas och frågetecken rätas ut utan komplicerade procedurer. Men också på det här området finns fortfarande mycket att göra. Det händer att en finsk formulering som vid en första genomläsning förefaller ovanligt luddig och ologisk är resultatet av en politisk dragkamp. Här är risken stor att översättaren/granskaren piffar upp texten och förtydligar den så som "skribenten nog måste ha avsett". Det kan leda till ett politiskt ramaskri med oanade följder när lagparagrafen sedan behandlas i plenum. Arbetet med lagtexter på svenska får därför inte isoleras

eller negligeras utan borde i alla faser bli bättre integrerat i lagberedningsprocessen.

Byrån ger också tolkservice

Riksdagens kansli är ett tvåspråkigt ämbetsverk med alla de förpliktelser som exempelvis språklagen medför. Men riksdagsarbetet, dvs. det lagstiftningsarbete som riksdagsledamöterna utför, har en något annan ställning. I riksdagens arbetsordning föreskrivs det om språket i riksdagsarbetet. Där sägs bland annat att "innehållet i ett anförande på svenska i plenum återges i sammandrag på finska". En ledamot som vill tala svenska i plenum kan efter eget val själv ge ett sammandrag på finska eller lämna över till plenumtolken. I plenum tolkas dessutom vissa redogörelser och meddelanden.

Även om utskottens arbetsspråk är finska ordnar svenska byrån utskottstolkning vid behov. Tolkarna arbetar regelbundet i grundlagsutskottet och stora utskottet (riksdagens EU-utskott) och tidvis också i andra utskott.

Inte heller tolkarna har möjlighet att specialisera sig på något ämnesområde utan måste klara av hela lagspråkspaletten på bägge språken. En stor del av deras tid upptas av att tolka och översätta skriftliga och muntliga yttranden av de experter som utskottet väljer att höra.

Riksdagen svarar

De klumpigheter och missar som de ursprungliga lagtexterna eventuellt är behäftade med inför den slutliga plenumbehandlingen kan lyckligtvis korrigeras ännu i den sista finslipningen av lagtexter. När behandlingen av en lag väl är avslutad och lagförslagen godkända ska det som kallas riksdagens svar sättas upp. Riksdagens svar är, som uttrycket antyder, riksdagens slutliga beslut om innehållet i en ny eller ändrad lag.

I det sista skedet läses paragraftexterna parallellt på finska och svenska och språkliga och tekniska fel korrigeras innan lagen sänds till presidenten för stadfästelse. Arbetet kräver både lagkunskap och ett pedantiskt sinne. Huvudansvaret för denna så kallade "justering" ligger hos två jurister – en finskspråkig och en svenskspråkig riksdagssekreterare. Dessutom arbetar en av översättarna på halvtid med justering.

Den svenska justeringen är mycket mer krävande än den finska bland annat för att utskottsarbetet i riksdagen sker på finska. Många av de fel och brister som finns i de finska texterna upptäcks under utskottsbehandlingen och rättas till i samband med den. Motsvarande fel på svenska åtgärdas sedan av svenska byrån i justeringen.

Justeringen gör givetvis inga substantiella ändringar i lagtexten – den lagstiftande makten ligger entydigt hos de folkvalda. Men det upphör aldrig att förvåna hur mycket arbete också den tekniska och språkliga finslipningen kräver innan en lag kan publiceras och träda i kraft och ”lända alla och envar till efterrättelse”.

Vi följer debatten

Den största utmaningen för lagöversättare är att balansera mellan ett å ena sidan ett korrekt och exakt men å andra sidan ett tidsenligt och begripligt lagspråk. Det gäller att försöka hitta den rätta stilnivån utan att ha en entydig definition av vad som avses med en sådan. När det gäller modernt lagspråk vill vi ligga i framkanten. Vi försöker hålla oss nära den svenska som i dag används i Sverige och sneglar mindre på gamla inhemska satskonstruktioner och termval, hur trygga de än kan kännas. Men det är svårt att hålla influensen från finskan på avstånd, särskilt när det sällan ges tid för eftertanke och finslipning.

Den ständiga debatt om språkfrågor som pågår på byrån är ett sätt att hålla texterna levande. För att ge korridorsnacket lite mer stadgade former

försöker vi hålla igång en klassisk studiecirkel, där deltagarna i tur och ordning förbereder korta inledande anföranden utifrån en given text. Med den metoden har vi tagit oss igenom exempelvis Språkriktighetsboken utgiven av Svenska språknämnden. En annan stimulerande utbildningsform är de språkseminarier som ordnas av sådana svenska aktörer som Sveriges facköversättare, föreningen Examinerade språkkonsulter i svenska och de återkommande konferenserna Svenskans beskrivning. Vi försöker också få ut så mycket som möjligt av den språkliga utveckling som pågår i Sveriges riksdag, bl.a. genom serien Språkbrevet som ges ut där och i första hand riktar sig till tjänstemännen. Språkbreven kommenterar och rekommenderar termer och uttryckssätt som ofta samtidigt råkar vara aktuella också hos oss.

I år har vi haft utmärkta möjligheter att se över och förenhetliga vår interna terminologi i samband med en riksdagsordlista som ska ges ut på nio språk. Den omfattar cirka 600 termer med utförliga definitioner och är avsedd dels för internt bruk, dels för översättare, tolkar, journalister, studerande, lärare och andra utanför riksdagen.

Lagspråket och det juridiska språket överlag nämns ofta som exempel på gammaldags och svårbegripligt språk fullt av termer och uttryckssätt som inte alltid öppnar sig för lekmän. Den kritiken börjar kännas förlegad. Vi måste ändå bli bättre på så enkla saker som naturlig meningsbyggnad, interpunktion, enhetlig terminologi och tydlighet. Översättningska med starka finska influenser vill ingen ha.